

Ewa Wanda Maruszewska

**ETYKA WE WSPÓŁCZESNEJ
RACHUNKOWOŚCI
A WIARYGODNOŚĆ INFORMACJI
W NIEJ TWORZONYCH**

KATOWICE 2014

Komitet Redakcyjny

Krystyna Lisiecka (przewodnicząca), Anna Lebda-Wyborna (sekretarz),
Florian Kuźnik, Maria Michałowska, Antoni Niederliński, Irena Pyka, Stanisław Swadźba,
Tadeusz Trzaskalik, Janusz Wywiół, Teresa Żabińska

Recenzenci

Anna Karmańska
Teresa Martyniuk

Redaktor

Elżbieta Spadzińska-Żak

© Copyright by Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach 2014

ISBN 978-83-7875-173-1

Wszelkie prawa zastrzeżone. Każda reprodukcja lub adaptacja całości bądź części
niniejszej publikacji, niezależnie od zastosowanej techniki reprodukcji,
wymaga pisemnej zgody Wydawcy

Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach
ul. 1 Maja 50, 40-287 Katowice, tel. 32 257-76-35, fax 32 257-76-43
www.wydawnictwo.ue.katowice.pl, e-mail: wydawnictwo@ue.katowice.pl

Spis treści

Wprowadzenie	7
Rozdział 1	
Spółeczny wymiar informacji ekonomicznej	15
1.1. Zakres oceny działalności jednostek gospodarujących.....	16
1.2. Informacja ekonomiczna na globalnym rynku finansowym.....	19
1.3. Rola zaufania w rozrachunku zarządzającego z właścicielem przedsiębiorstwa	23
1.4. Podsumowanie	28
Rozdział 2	
Pomiar ekonomiczny w rachunkowości	30
2.1. Kategoria wartości w rachunkowości	30
2.2. Racjonalne wybory w ramach polityki rachunkowości – pozytywna teoria rachunkowości	32
2.3. Problemy pomiaru zasobów i procesów w rachunkowości	34
2.4. Odzwierciedlenie rzeczywistości ekonomicznej (gospodarczej) w rachunkowości	38
2.5. Atrybuty wiarygodności informacji ekonomicznej.....	44
2.6. Podsumowanie	48
Rozdział 3	
Postrzeganie oraz rozwiązywanie dylematów etycznych w rachunkowości	50
3.1. Istota zachowań nieetycznych w rachunkowości.....	50
3.2. Przyczyny pojawiania się dylematów etycznych w rachunkowości.....	54
3.3. Klasyfikacje dylematów etycznych w rachunkowości	57
3.4. Prezentacja dylematów etycznych współczesnej rachunkowości.....	63
3.4.1. Wymogi etyczne w zakresie wyceny aktywów i pasywów w wartości godziwej	63
3.4.2. Moralne usprawiedliwianie unikania opodatkowania	66

3.4.3. Niezależność osoby świadczącej usługi rachunkowości	71
3.4.4. Badanie sprawozdań finansowych w kontekście etyki biegłych rewidentów	73
3.5. Rozwiązywanie dylematów etycznych w rachunkowości	75
3.5.1. Osobiste wybory etyczne i profesjonalizm zawodowy	76
3.5.2. Uwarunkowania postrzegania dylematów etycznych oraz determinanty podejmowania decyzji zawierających w sobie dylemat etyczny	78
3.5.3. Prezentacja modeli podejmowania decyzji w zakresie rozwiązywania dylematów etycznych	84
3.6. Koncepcja wielowymiarowego modelu wspomagającego rozwiązywanie dylematów etycznych w rachunkowości	93
3.7. Podsumowanie	103
Rozdział 4	
Etyka zawodowa w kanonie zasad współczesnej rachunkowości	106
4.1. Etyka zawodu zaufania publicznego	106
4.2. Etyka w praktyce rachunkowości – analiza przypadków polskich przedsiębiorstw	108
4.3. Proponowane poszerzenie zasad rachunkowości	125
4.4. Kształtowanie świadomości w obszarze etyki rachunkowości	134
4.5. Podsumowanie	139
Zakończenie	141
Bibliografia	149
Spis rysunków	163
Spis tabel	165
Załączniki	167

Wprowadzenie

Rachunkowość historycznie ukształtowała się jako nauka dostarczająca informacji właścicielom kapitału ulokowanego w jednostkach. Niestety, medialne doniesienia ostatnich lat dotyczące manipulowania informacjami w sprawozdaniach finansowych wstrząsnęły gospodarkami oraz nadwyrężyły reputację zawodów związanych z rachunkowością. Ujawnione nieprawidłowości w rachunkowości międzynarodowych przedsiębiorstw zasugerowały, że informacje dostarczane w sprawozdaniach finansowych, choć sporządzane w zgodzie z obowiązującymi regulacjami prawnymi, mają niewiele wspólnego z prawdą w zakresie treści ekonomicznej przeprowadzonych operacji gospodarczych. Tym samym podważona została wiarygodność sprawozdań finansowych, a interesariusze otrzymali sygnał o silnej presji, jaką organy zarządzające mogą wywierać na osoby kompetentne w rachunkowości.

Wskazane powyżej wydarzenia obserwowane od początku XXI wieku stanowiły inspirację do opracowania niniejszej publikacji, która jest próbą szerokiego spojrzenia na problematykę ujęcia etyki w normach i praktyce współczesnej rachunkowości.

Osią przewodnią rozważań przedstawionych w tej publikacji jest przekonanie, że w systemie standardów teoretycznych rachunkowości **brakuje etycznego wzmocnienia, które podkreślałoby konieczność przestrzegania zasad etyki zawodowej.** W szczególności niedostatki w tym zakresie widoczne są z perspektywy dostarczania informacji na rynek kapitałowy, gdzie decyzje podejmowane są na podstawie danych tworzonych w systemie informacyjnym rachunkowości. W związku z tym zasadniczym celem pracy jest wykazanie, że **przestrzeganie etyki zawodowej warunkuje wiarygodne odzwierciedlenie rzeczywistości ekonomicznej¹ przez system informacyjny rachunkowości.** Odpowiedzialność osób świadczących usługi rachunkowości wymaga zaangażowania etycznego popartego kodeksem zawodowym, ponieważ niewystarczające jest bezrefleksyjne aplikowanie rachunkowości bez zważania na znaczenie zasad w niej obowiązujących, okoliczności, czy też konsekwencji posługiwania się opisanymi regulacjami. Przyjęty cel służy podkreśleniu konieczności świadomego włączenia etyki do kanonu zasad i norm rachunkowości, które stanowią o prawidłowości funkcjonowania społeczno-ekonomicznego paradygmatu ra-

¹ Deficyjne wyjaśnienie pojęcia „rzeczywistość ekonomiczna” czytelnik znajdzie w dalszej części pracy.

chunkowości współcześnie i w przyszłości. Obligatoryjne włączenie etyki zawodowej do regulacji prawnych rachunkowości stanowić może także narzędzie ochrony osób świadczących usługi rachunkowości przed naciskiem zarządów wykorzystujących podległość służbową do nieetycznego stosowania elastycznych rozwiązań rachunkowości. Aby włączenie etyki nie było jedynie postulatyczną normą rachunkowości, a także aby nadać pracy walory użyteczności praktycznej, za dodatkowy jej cel przyjęto **analizę uwarunkowań postrzegania dylematów etycznych oraz kryteriów podejmowania decyzji w sytuacji trudnej etycznie w rachunkowości**. Poznanie złożonego charakteru dylematów etycznych, celów i warunków ograniczających decyzję może wspomóc świadome i odpowiedzialne rozwiązywanie tych dylematów przez służby rachunkowości.

Praca odnosi się do rachunkowości stanowiącej system informacyjny, a przedmiotem prezentowanych badań i analiz są obowiązujące normy rachunkowości, które kształtują informacje przekazywane interesariuszom przedsiębiorstwa oraz wpływają na praktyczne uwarunkowania stosowania tych zasad. Szczególną uwagę poświęcono zagadnieniu dostarczania wiarygodnej informacji właścicielom przedsiębiorstwa jako interesariuszom, którzy alokowali w jednostce swoje ograniczone zasoby ekonomiczne i w zaufaniu powierzyli zarządzanie nimi osobom powołanym w skład zarządu jednostki.

Przedstawiony w pracy wywód zdyscyplinowany jest w duchu naukowej analizy problemów i obejmuje następujące szczegółowe problemy badawcze:

1. Społeczny wymiar informacji tworzonej w systemie informacyjnym rachunkowości

Współczesna informacja, która tworzona jest w systemie informacyjnym rachunkowości, wykracza poza tradycyjnie rozumianą sprawozdawczość finansową. Informacja ta przygotowywana jest w określonych warunkach społeczno-ekonomicznych prowadzenia działalności gospodarczej i stąd konieczne jest uwzględnienie danych o otoczeniu jednostki, w tym danych makroekonomicznych lub informacji o kondycji finansowej konkurentów czy podmiotów współpracujących, albo jednostek prowadzących działalność na tym samym rynku. Ponadto komunikowanie się z interesariuszami jednostki obejmuje obecnie nie tylko przekazywanie danych o majątku i rezultatach jego wykorzystania, ale również informacje pozwalające na ocenę stopnia respektowania zawartych umów.

2. Wiarygodność informacji ekonomicznej

Określenie wiarygodnej wartości ekonomicznej, która stanowi sedno prezentacji rzeczywistości ekonomicznej podmiotu gospodarującego, jest obecnie, w erze gospodarki opartej na wiedzy i odchodzenia rachunkowości od paradygmatu wartości historycznej, zadaniem złożonym i trudnym. Ujęcie, w procesie pomiaru wartości, różnych wymiarów działalności gospodarczej i spójna ich prezen-

tacja w rachunkowości ujawnia znaczenie szczególnej dbałości o rzetelność informacji liczbowych i opisowych prezentowanych w raportach finansowych.

3. Zachowania osób świadczących usługi rachunkowości

System informacyjny rachunkowości tworzony jest przez ludzi, którzy w sytuacjach trudnych mogą podejmować niewłaściwe decyzje, osłabiając wiarygodność dostarczanych informacji. Pomijanie lub obojętność dla – nierozdzielnie związanego z czynnikiem ludzkim – wymiaru etycznego rachunkowości stwarza zagrożenie obniżenia wiarygodności informacji ekonomicznych tworzonych w systemie informacyjnym rachunkowości. Wrażliwość na dylematy etyczne w rachunkowości stwarza szanse wyeliminowania tego zagrożenia.

4. Rozwiązywanie dylematów etycznych w rachunkowości

W teorii rachunkowości brak modelu wspomagającego rozwiązywanie dylematów etycznych, na które napotykają osoby świadczące usługi rachunkowości². Rozwiązywanie dylematów etycznych wymaga szerokiego spojrzenia na konsekwencje możliwych alternatyw oraz umiejętności moralnej oceny podejmowanych decyzji i wartościowania w zakresie wiarygodności tworzonych informacji.

5. Odpowiedzialność osób świadczących usługi rachunkowości

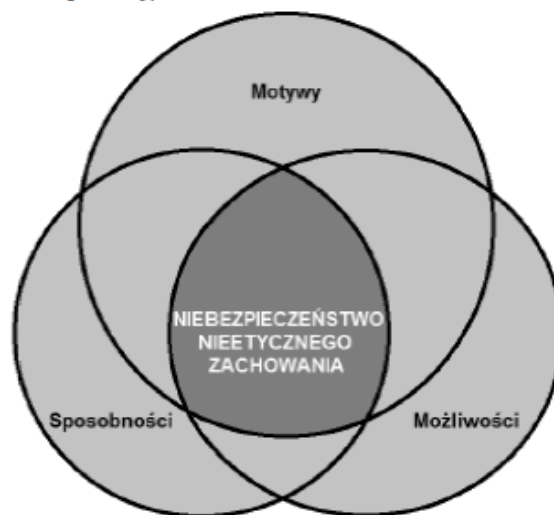
Odpowiedzialność jest fundamentalną kategorią etyki. W przypadku rachunkowości, jako nauki praktycznej, odpowiedzialność nabiera ogromnej wagi, ponieważ ma znaczenie dla profesjonalizmu świadczonych usług rachunkowości. Warunkuje zatem osiągnięcie sukcesu w zakresie wypełnienia informacyjnej funkcji rachunkowości.

W opinii autorki obecne normy rachunkowości, regulacje prawne i profesjonalne nie są w stanie nadążyć za dynamiczną i różnorodną rzeczywistością ekonomiczną, którą system informacyjny rachunkowości ma za zadanie odwzorować. Obowiązujące elastyczne zasady rachunkowości wynikają z celów stawianych przed rachunkowością, jednak równocześnie stanowią zagrożenie, że zostaną wykorzystane do mało wiarygodnego przedstawienia informacji na temat podmiotu gospodarującego. W związku z powyższym włączenie etyki zawodowej do teorii rachunkowości oraz tworzących praktykę norm prawnych, jak również do zasad określonych przez samą profesję, wraz z szerokim ich propagowaniem przez środowisko rachunkowości, może stanowić rozwiązanie alternatywne dla zawiłych i tworzonych *ad hoc* norm prawnych. Etyka zawodowa

² Przez osoby zajmujące się rachunkowością (lub świadczące usługi z zakresu rachunkowości) rozumie się zarówno pracownika zajmującego się rachunkowością na stanowiskach różnych szczebli (od asystenta księgowego do dyrektora finansowego – członka zarządu), jak i osoby świadczące usługi rachunkowości w ramach prowadzonej działalności gospodarczej. *Kodeks zawodowej etyki w rachunkowości*. Stowarzyszenie Księgowych w Polsce, Warszawa 2007.

wolna jest od ułomności regulacji prawnych, które charakteryzują się lukami w legislacji lub regulacjami nieprzystającymi do rzeczywistości ekonomicznej, dlatego – dla wzmocnienia etycznych aspektów funkcjonowania systemu informacyjnego rachunkowości – konieczne wydaje się szersze jej wprowadzenie do norm rachunkowości. Wprawdzie, poprzez zawarty w założeniach koncepcyjnych rachunkowości wymóg neutralności, aspekty etyczne zostały uwzględnione w teorii, to jednak nieprawidłowości wykrywane w sprawozdaniach finansowych wskazują na konieczność nadania większej wagi podejściu etycznemu w rachunkowości. Powyższe jest istotne z kilku powodów.

Po pierwsze, analiza modelu profesora S.G. Pendse z Saint Mary's University w Kanadzie, który charakteryzuje czynniki zwiększające niebezpieczeństwo nieetycznego zachowania, prowadzi do wniosku, że osoby świadczące usługi rachunkowości w przedsiębiorstwach są szczególnie narażone na niewłaściwe zachowania (rys. 1).

Rys. 1. Model czynników stwarzających przesłanki do nieetycznego zachowania

Źródło: S.G. Pendse: *Ethical Hazards: A Motive, Means, and Opportunity to Curbing Corporate Unethical Behavior*. „Journal of Business Ethics” 2012, No. 107, s. 270.

Rachunkowość nierozłącznie związana jest z zarządzaniem cudzym majątkiem, a zatem stwarza sposobności do wykorzystania cudzego majątku do własnych celów. Chciwość jako motyw znana jest ludzkości od niepamiętnych czasów. Możliwości (instrumenty) stanowią elastyczne normy rachunkowości, które w pierwotnym założeniu miały umożliwić jednostkom wierne odzwierciedlenie rzeczywistości ekonomicznej.

Po drugie, etyka zawodowa stanowi zespół wartości, norm i przekonań praktykowanych przez określoną grupę osób żyjących w konkretnym miejscu oraz czasie i dlatego dotyczy przede wszystkim odpowiedzialności poszczegół-

nych osób, a nie zbiorowej odpowiedzialności społeczności, jaką jest przedsiębiorstwo. Osoby zajmujące stanowiska dyrektorów finansowych, głównych księgowych i podobne zgodnie z regulacjami prawa obowiązującymi w Polsce ponoszą indywidualną odpowiedzialność za decyzje podjęte w związku z pełnionymi przez siebie funkcjami w jednostkach gospodarujących³. Osobista odpowiedzialność wymaga rozważnego i świadomego podejmowania decyzji, będących konsekwencją procesu decyzyjnego wolnego od nacisków innych osób. W pełni świadome podejmowanie decyzji wymaga szerokiego rozpatrywania skutków podjętych decyzji, w tym etycznych, ponieważ każda osoba podejmująca decyzje musi żyć z konsekwencjami swoich czynów.

Po trzecie, zasadniczy nurt rozważań w polskiej literaturze dotyczy „technicznych” aspektów prowadzenia rachunkowości z zagadnieniami wyceny i prezentacji w sprawozdaniach finansowych na czele. Nie umniejszając znaczenia jasno i precyzyjnie zdefiniowanych zasad oraz metod rachunkowości dla właściwego wypełniania jej funkcji informacyjnej, w pracy naświetlono „drugie oblicze” rachunkowości, która funkcjonuje w społecznym otoczeniu przedsiębiorstwa i w samej organizacji, jaką stanowi podmiot gospodarujący. Skoro nauka rachunkowości to „procesy polegające na systematyzowaniu, jak i pomnażaniu wiedzy o zasadach projektowania systemów informacyjnych rachunkowości (...)”⁴, to można uznać, iż zaprezentowane w pracy etyczne podejście do funkcjonowania systemu informacyjnego rachunkowości dobrze wpisuje się w gamę problemów badawczych nauki rachunkowości.

Nauką o ogólnie przyjętych normach, wartościach, postawach i zasadach postępowania, w tym o odpowiedzialności, jest etyka stanowiąca dział filozofii praktycznej zajmujący się rozważaniem warunków postępowania moralnego⁵.

³ Art. 4 ust. 5 w korespondencji z art. 77 i 79 ustawy z dnia 29 września 1994 o rachunkowości. Tekst jednolity. Dz.U. z 2013 r. nr 47, poz. 330 z późn. zm., zwana dalej ustawą o rachunkowości; Art. 296 i 303 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny. Dz.U. nr 88, poz. 553 z późn. zm.; Art. 60-61 ustawy z dnia 10 września 1999 r. Kodeks karny skarbowy. Dz.U. z 2007 r. nr 111, poz. 765 z późn. zm.

⁴ W. Brzezin: *Ogólna teoria rachunkowości*. Wyższa Szkoła Handlu i Prawa w Warszawie 1998, s. 21.

⁵ M.P. Migoń: *Wstęp do etyki. Skrypt*. Wydawnictwo GSW, Gdańsk 2013, s. 17. Anzenbacher, często cytowany w literaturze, określa etykę jako zdeterminowane przez wspólnotę i pochodzenie miejsce zamieszkania, a tym samym także wszystko to, co w ramach wspólnego zamieszkania stanowi sferę zwyczajów i obyczajów (A. Anzenbacher: *Wprowadzenie do etyki. Myśl filozoficzna*. Wydawnictwo WAM, Kraków 2008, s. 15). A. Karmańska rozumie etykę jako system ogólnie przyjętych norm, zasad i wartości opartych na moralnych imperatywach (A. Karmańska: *Wartość ekonomiczna w systemie informacyjnym rachunkowości finansowej*. Difin, Warszawa 2009, s. 67). Definiując etykę prof. Opara z kolei wskazuje, że etyka zawiera próby racjonalnych odpowiedzi na pytania: jak żyć, jak rozumieć, oceniać i klasyfikować elementy moralności (S. Opara: *Jak żyć? Wykłady z etyki*. Akademia Humanistyczna im. A. Gieysztora, Pułtusk 2011, s. 9). Wymienione powyżej, jak i inne definicje etyki występujące w literaturze powtarzają, że etyka jako nauka zajmuje się formułowaniem ogólnych norm etycznych, a jej przedmiotem jest ludzkie działanie i zasady moralne.

Etyka nie zawiera nakazów lub zakazów określonych postępowań, a normy etyczne stanowią o normach społecznych, będąc ich integralną częścią⁶. Z kolei moralnością określa się osobisty sposób życia, przekonania i usposobienie, charakter i postępowanie zgodnie z ustalonymi normami⁷. Choć etymologia obu słów odsyła do kontekstu społecznego (co skutkuje szerokim i często zamiennym stosowaniem obu słów), to ich filozoficzne użycie nie jest jednolite⁸. Kryterium moralnej oceny stanowi sumienie osoby podejmującej decyzje. Kryterium etyczności to normy społecznie obowiązujące. Oba powyższe kryteria stanowią o społecznej, czyli międzyludzkiej ocenie wykorzystania norm rachunkowości oraz ocenie, w jaki sposób osoba przeżyła swoje życie zawodowe.

Dla pełnego wprowadzenia do poruszanych zagadnień konieczne jest jeszcze zdefiniowanie pojęcia „przedsiębiorstwo”. Na potrzeby pracy autorka przyjmuje definicję określającą, że przedsiębiorstwo stanowi wyodrębniony podmiot (bez względu na formę prawną⁹) prowadzący działalność gospodarczą, w skład którego wchodzi wszystkie składniki majątkowe i niemajątkowe powiązane ze sobą dla realizacji określonych zadań gospodarczych¹⁰. Odrębność rozumiana jest pod względem prawnym, ekonomicznym i organizacyjnym. W pracy szczególnego znaczenia nabiera wyodrębnienie ekonomiczne, które oznacza nie tylko samofinansowanie jednostki, ale przejawia się w samodecydowaniu przedsiębiorstwa o dokonywanych wyborach ekonomicznych, które w ostateczności służyć mają pomnażaniu wkładów kapitałowych wniesionych przez właścicieli¹¹. Jednak pomnażanie kapitałów, rozumiane często jako maksymalizacja zysków przedsiębiorstwa, nie może odbywać się z pogwałceniem norm etycznych i moralnych. Zasada poszanowania norm społecznych zapisana jest w Konstytucji¹² Rzeczypospolitej Polskiej i w ustawie o swobodzie działalności gospodarczej¹³. Przywołane regulacje powinny zakończyć powszechne funk-

⁶ L. Zsolnai: *Responsible Decision Making. Praxiology: The International Annual of Practical Philosophy and Methodology*. Transaction Publishers 2009, s. 36.

⁷ A. Anzenbacher: *Wprowadzenie do etyki...*, op. cit., s. 16.

⁸ Ibid., s. 116-118. W niniejszej pracy także zamiennie używa się pojęć „etyka” i „moralność”.

⁹ *Nowa definicja MŚP. Poradnik dla użytkowników i wzór oświadczenia*. Komisja Europejska 2006.

¹⁰ Art. 55¹ ustawy z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny. Dz.U. nr 16, poz. 93 z późn. zm. Założenia koncepcyjne standardów rachunkowości nie definiują podmiotu gospodarczego, stąd konieczność zdefiniowania podmiotu gospodarczego na potrzeby pracy. Szeroko na temat koncepcji podmiotu gospodarczego wykorzystywanych w rachunkowości wypowiada się J. Turyna: *Rachunkowość finansowa*. Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2008, s. 34 i nast.

¹¹ Szerzej na temat celów, które krzyżują się w przedsiębiorstwie i dotyczą wielu aspektów jego działalności patrz: J. Duraj: *Podstawy ekonomiki przedsiębiorstwa*. PWE, Warszawa 2004, s. 53 i nast.

¹² Art. 20 ustawy z dnia 2 kwietnia 1997 r. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Dz.U. nr 78, poz. 483.

¹³ Art. 17-18 ustawy z dnia 2 lipca 2004 r. o swobodzie działalności gospodarczej. Dz.U. z 2010 r. nr 220, poz. 1447 z późn. zm.

cjonowanie powiedzenia, że *co nie jest zabronione, jest dozwolone*. Zachowania, które naruszają dobre obyczaje i normy moralne są nie tylko nieetyczne, ale – zgodnie z powyższymi regulacjami – także niezgodne z prawem¹⁴.

Zawartość pracy została zaprezentowana w czterech rozdziałach, których treści podporządkowane są kolejnym obszarom badawczym.

Rozdział pierwszy charakteryzuje społeczny wymiar prowadzenia działalności gospodarczej przez współczesne przedsiębiorstwa, zwracając uwagę na trzy obszary oceny działalności jednostek, które stanowią jednocześnie warunki pomyślności jednostki działającej w otoczeniu interesariuszy. Skoro zadaniem rachunkowości jest odzwierciedlenie rzeczywistości ekonomicznej jednostki, to i rachunkowość musi to szerokie spektrum oceny przedsiębiorstw w dostarczanych informacjach uwzględnić. Dla potwierdzenia wagi informacji ekonomicznej na współczesnym rynku finansowym oraz wykazania znaczenia konfliktu interesów wykorzystano teorię agencji stosowaną szeroko w naukach ekonomicznych. Rozdział kończy wskazanie, że budowanie zaufania – dla prawidłowego wypełniania umowy społecznej i właściwych relacji agenta z mocodawcą – stawia szczególne wymagania przed rachunkowością w zakresie zmniejszania asymetrii informacyjnej.

Rozdział drugi poświęcony został wycenie zasobów, która zasadniczo stanowi o wiarygodności informacji ekonomicznych generowanych przez rachunkowość. Zaprezentowano pozytywną teorię rachunkowości w aspekcie ekonomicznych konsekwencji rachunkowości. Zamieszczono także szerokie rozważania o wiarygodności rachunkowości.

Zasady etyki i moralności, w tym etyki zawodowej, wyznaczają właściwe kierunki podejmowanych decyzji. Dlatego najobszerniejszy rozdział trzeci poświęcono rozwiązywaniu dylematów etycznych. Zaprezentowano szerokie spektrum przyczyn pojawiania się dylematów etycznych w rachunkowości. Autorka zaproponowała klasyfikację dylematów etycznych w rachunkowości oraz wskazała przykładowe dylematy. Dla prawidłowego przeprowadzenia rozumowania w zakresie rozwiązania dylematu etycznego konieczna jest świadomość istniejących ograniczeń w podejmowaniu decyzji, dlatego część rozdziału poświęcona została uwarunkowaniom postrzegania i rozwiązywania dylematów etycznych. Rozdział kończy część prezentująca stworzoną przez autorkę koncepcję wielowymiarowego modelu wspomagającego rozwiązywanie dylematów etycznych w rachunkowości.

¹⁴ W. Gasparski: *Wykłady z etyki biznesu*. Nowa edycja uzupełniona. Wydawnictwo WSPiZ, Warszawa 2007, s. 551.

W ostatniej, czwartej części pracy przedstawiono wymogi etyki zawodów związanych z rachunkowością, które z całą pewnością należą do zawodów zaufania publicznego. Opisano przykłady z polskiej praktyki gospodarczej w zakresie nieetycznego postępowania w obszarze rachunkowości. Zaproponowano rozszerzenie zasad rachunkowości o etykę, uznając ją za konieczny (ale niewystarczający) element dla osiągnięcia wiarygodności informacji ekonomicznych generowanych w systemie informacyjnym rachunkowości. Pracę kończą propozycje dotyczące form respektowania i popularyzacji etyki zawodowej w rachunkowości.

W zakończeniu pracy ustosunkowano się do postawionej hipotezy, przyjętych celów pracy oraz podsumowano wyniki badań w poszczególnych obszarach badawczych.

Rozwiązywanie postawionych problemów badawczych i realizacja celu pracy wymagały zastosowania różnych metod badawczych, a w szczególności metod wnioskowania indukcyjnego i dedukcyjnego oraz metody obserwacyjnej w zakresie opisu zjawisk. Metoda statystyki gospodarczej została wykorzystana do analizy dokumentów sprawozdawczych wybranych podmiotów notowanych na Warszawskiej Giełdzie Papierów Wartościowych, a wnioskowanie statystyczne stanowiło podstawę interpretacji wyników uzyskanych w przeprowadzonych przez autorkę badaniach ankietowych.

W pracy wykorzystano analizę literatury angielskojęzycznej ostatnich kilkudziesięciu lat z szerokiego zakresu nauk społecznych, głównie ekonomii, filozofii, psychologii i rachunkowości. Zważywszy na fakt, że zasadniczo literatura pochodzi z kręgu kultury anglosaskiej, autorka starała się przeprowadzić krytyczną analizę literatury z uwzględnieniem specyfiki polskiej rachunkowości i warunków gospodarowania polskich przedsiębiorstw. W pracy zaprezentowano nie tylko nagłaśniane w mediach przypadki nieetycznego postępowania przedsiębiorstw na rynku amerykańskim, ale zamieszczono również przypadki z polskiej praktyki gospodarczej oparte na autorskiej analizie sprawozdań finansowych i informacji ujawnianych przez wybrane spółki. W tym zakresie opinie o nieetycznym postępowaniu jednostek są opiniami własnymi autorki. Analiza literatury została w pracy wzbogacona o wyniki badań ankietowych autorki przeprowadzonych w latach 2010-2012 w zakresie etyki zawodowej w rachunkowości oraz zebrane w wywiadzie bezpośrednim informacje od praktyków rachunkowości, jak i doświadczenia własne autorki wynikające z jej praktyki zawodowej w rachunkowości. W czterech badaniach przywołanych na kartach pracy wzięło udział ponad 750 respondentów, w dużej mierze praktyków rachunkowości.